

A. A. PLOTNIEKS

Socialistická revoluce a zákonnost (teoretický aspekt)

Koncepce socialistické zákonnosti stejně jako veškerá obecná teorie socialistického státu a práva vznikala na konkrétně historickém materiálu sovětského práva a v nejužším spojení s politickoorganizační a teoretickou činností komunistické strany, usilující o nastolení pevného režimu socialistické zákonnosti v sovětském státě. K okamžiku propuknutí socialistické revoluce v Rusku byla marxisticko-leninská teorie zákonnosti rozpracována především z aspektů ekonomické podmíněnosti, třídní podstaty a úlohy zákonnosti s akcentem na kritiku buržoazní zákonnosti.¹⁾ Zákonitosti fungování a rozvíjení zákonitosti po socialistické revoluci byly nastíněny jen v nejobecnějších rysech a zejména na úrovni vědeckých hypotéz. K. Marx a B. Engels vytýčili problém vztahu sociální revoluce a zákonnosti a poukázali přitom na nemožnost zachovat v revoluci zákony odpovídající již přežilým společensko-ekonomickým formacím,²⁾ na zákonitou nevyhnutelnost nahradit zákonnost svržené panující třídy novou zákonností, i na přípustnost využití buržoazní zákonnosti proletariátem v některých okamžicích historického vývoje; současně varovali dělnickou stranu před přechodem na pozice buržoazní zákonnosti.³⁾ Nutnost rozbití buržoazní zákonnosti v socialistické revoluci byla v období před Říjnovou revolucí s mimořádným důrazem objasňována V. I. Leninem.⁴⁾

Zkušenost dělnické třídy Ruska s nastolováním zákonnosti nového typu může se oprávněně řadit k těm rysům Velké říjnové socialistické revoluce, které si zachovávají trvalý mezinárodní význam.⁵⁾ Východiskem

¹⁾ Viz: Učeniye K. Marksa, F. Engelsa, V. I. Lenina o socialističeskom gosudarstve i pravě. Moskva 1978, str. 256—261.

²⁾ Viz: Process protiv Rejnskogo okružnogo komitěta demokratov. Rječ Marksa. Marks, K., Engels, F.: Sočiněniya, sv. 6, str. 259.

³⁾ Viz Engels, F.: Pismo Avgustu Bebelju, 18 nojabrja 1884 g. — Marks, K., Engels, F.: Sočiněniya, sv. 36, str. 205; tentýž: Vvėděníe k rabotě K. Marksa Klasovaja borba vo Francii s 1848 po 1850 g. — Tamtéž, sv. 22, str. 545.

⁴⁾ Viz Lenin, V. I.: Dva mira. Poln. sobr. soč., sv. 20, str. 16.

⁵⁾ Viz Lenin, V. I.: Dětskaja bolezn' „levizny“ v kommunismě. Tamtéž, sv. 41, str. 1.

boje za revoluční zákonnost byly programové požadavky bolševické strany.

Vůdčí a usměrňující úloha při vytváření základů socialistické zákonnosti a při jejím teoretickém zdůvodňování přísluší V. I. Leninovi. Tento vůdce revolučního proletariátu učil, že revoluční zákonnost je principem i metodou uskutečňování diktatury proletariátu.⁶⁾ Nejednou se vracel k otázkám upevňování zákonnosti a podle konkrétní situace formuloval praktické úkoly v této oblasti. Současně upozorňoval na skutečnost, že se formy zajišťování a realizace zákonnosti mění pod vlivem vzájemného vztahu třídních sil a podmínek třídního boje. Ve dnech Říjnové revoluce, kdy byla pozornost dělnické třídy a její strany soustředěna na uchopení a organizování politické moci a kdy sovětské zákonodárství teprve vznikalo, V. I. Lenin ve svých návrzích prvních zákonodárných aktů sovětské moci naléhavě opakoval výzvu k zachovávaní nejprísnější, opravdu revoluční disciplíny.⁷⁾ V prosinci roku 1917 V. I. Lenin požaduje nemilosrdné tresty za sebemenší narušení pravidel a zákonů sovětské společnosti.⁸⁾

Termín „zákonnost“ se v praxi lidových soudů ani v marxistické právní literatuře v roce 1917 a začátkem roku 1918 nepoužíval. Souviselo to s tím, že zatím neexistoval aspoň poněkud zřetelný systém norem nového práva a termín „zákonnost“ byl chápán v souvislosti s realizací práva starého. V novinách z listopadu 1917 nacházíme výzvy k uvádění nových zákonů do života,⁹⁾ konstatuje se, že zákonodárství dělnické a rolnické vlády „vtěluje do zákonodárných norem pouze skutečné výdobytky dělníků a rolníků“.¹⁰⁾ O revolučním pořádku se zmiňuje i usnesení sjezdu smírčích soudců Izjumského újezdu ze dne 20. prosince 1917,¹¹⁾ které bylo publikováno později.

V polovině roku 1918 vrcholí první stadium procesu vytváření socialistické zákonnosti. Dne 18. května 1918 přijal ÚV KSR(b) za předsednictví V. I. Lenina usnesení, které zavazuje členy strany uvádět do života dekrety sovětské moci a dbát, aby byly respektovány.¹²⁾ „Zákonnost“ a „zákonné jednání“ připomíná řada aktů Rady lidových komisařů, jejichž návrhy byly

⁶⁾ Viz např. tentýž: Očerednyje zadači sovětskoj vlasti. Tamtéž, sv. 36, str. 174, 182, 197; Rječ po finansovomu voprosu na zasedaniji VCIK 18 aprjela 1918 g. Tamtéž, sv. 36, str. 227; Šest' težisov ob očerednyh zadačach Sovětskoj vlasti. Tamtéž, sv. 36, str. 278; O ljevom rebjačestvė i o mělkoburžuaznosti. Tamtéž, sv. 36, str. 300.

⁷⁾ Viz tentýž: Rezolucija (Zasedanije Petrogradskogo Sověta rabočich i soldatskich děputatov 25 okfabrja [7 nojabrja] 1917 g.). Tamtéž, sv. 35, str. 5; Rabočim, soldatam i krjestjanam! Doklad o zemlje 26 okfabrja (8 nojabrja) 1917 g. (Vtoroj Vsjerossijskij sjezd Sovětov.) Tamtéž, sv. 35, str. 11, 24; K nasjeleniju. Tamtéž, sv. 35, str. 66.

⁸⁾ Viz tentýž: Kak organizovat sorevnovaniye? Tamtéž, sv. 35, str. 201.

⁹⁾ V. N.: Zakon i žizn'. Pravda, 1917, 17. 11., str. 4.

¹⁰⁾ Rabočeje zakonodatělstvo revoljucionnogo praviteľstva. Izvēstija, 1917, 4. 11.

¹¹⁾ Matěrialy Narodnogo komissariata justicii. Moskva, 1918, č. 2, str. 33.

¹²⁾ CPA IML, f. 17, op. 2, d. I, l. II; Vladimir Iljič Lenin. Biografičeskaja hronika, 5. díl. Moskva 1974, str. 467.

připraveny v létě 1918 pod bezprostředním vedením V. I. Lenina.¹³⁾ Ve zprávě lidového komisaře spravedlnosti P. I. Stučky předložené úřadu Rady lidových komisařů RSFSR dne 5. července 1918 se píše o činnosti komisariátu při vyřizování stížností a žádostí ve věcech „nezákonného“ omezování. P. I. Stučka objasňuje, v čem je smysl požadavku bezpodmínečně respektovat dekrety ústřední dělnické a rolnické vlády, a podtrhuje vedoucí úlohu dělnické třídy při nastolování režimu zákonnosti: „Podobné jevy ostatně neodstraníme pouhým vysvětlováním, co je zákonnost a nezákonnost. V této záležitosti se musí uplatnit vliv samotné uvědomělé dělnické masy.“¹⁴⁾

Obrovský politický význam mělo usnesení o revoluční zákonnosti, schválené mimořádným VI. všeruským sjezdem sovětů dne 8. listopadu 1918. Tímto dokumentem sovětská moc oficiálně prohlásila zákonnost metodou realizace socialistické státní moci. Usnesení o revoluční zákonnosti mělo mimořádný vliv i na obecnou teorii práva, neboť do správného světla postavilo řadu problémů v oblasti vztahu revoluční zákonnosti a dalších právních a politických institutů sovětské společnosti. V. I. Lenin ve svém „Návrhu tezí usnesení o přesném dodržování zákonů“ zdůraznil organickou vazbu mezi rozvojem zákonodárství a zvyšováním zákonnosti. V listopadu 1918 byly již vydány dekrety ve všech odvětvích sovětského práva, existovala ústava RSFSR a kodex zákonů o matrikách, manželském, rodinném a poručenském právu. V. I. Lenin v této souvislosti konstatoval: „Zákonnost musí být zvýšena (neboli přísněji dodržována), neboť základy zákonů RSFSR jsou položeny“.¹⁵⁾ D. I. Kurskij ve svém vystoupení na sjezdu sovětů charakterizoval zákonnost jako princip činnosti socialistického státního aparátu.¹⁶⁾ Ve schváleném textu usnesení se zákonnost označuje za nepostradatelný předpoklad „dalšího rozvoje a upevňování moci dělníků a rolníků v Rusku“.¹⁷⁾

V. I. Lenin přikládal veliký význam schválení usnesení o revoluční zákonnosti a osobně se postaral o jeho vydání tiskem. Když brožura vyšla, dal ji rozeslat všem členům kolegií a lidovým komisařům se svým průvodním dopisem ze dne 6. září 1919, v němž napsal: „Připomínám, že je bezpodmínečně nutné tento zákon přísně dodržovat.“¹⁸⁾ Brožura obsaho-

¹³⁾ Viz Lenin, V. I.: Dekret o privilječeniji k zagotovke chleba rabočich organizacij. V knize Leninskij sbornik, 18, str. 129–130; tentýž: Položenije o zagruditel'nyh rekvizionnyh prodovolstvennyh otrjadach, dejstvujuščich na železnodoroznyh i vodnyh pufach. Tamtéž, str. 132–134.

¹⁴⁾ CPA IML, f. 5, op. I, d. 2667, l. 39; Stučka, P.: Rajonnyj separatizm. Izvěstija, 1918, 6. června.

¹⁵⁾ Lenin, V. I.: Nabrosok težistov postanovljenija o točnom sobljudženii zakonov. Poln. sobr. soč., sv. 37, str. 129.

¹⁶⁾ Kurskij, D. I.: Izbrannyje staťi i rječi. Izd. 2. Moskva 1958, str. 45.

¹⁷⁾ Sjezdy Sovětov Sojuza SSR, sojuznyh i avtonomnyh sovětskich socialističeskich respublik. 1917–1936 gg., t. 1. Moskva 1959, str. 93.

¹⁸⁾ Lenin, V. I.: Vsjem členam kollegij i narkomam vsjeh komissariatov. Poln.

vala kromě textu usnesení komentář, který napsal A. G. Gojchbarg. Nehledíme-li na jeho zcela populární charakter, je tento komentář v jistém smyslu teoreticky zajímavý. A. G. Gojchbarg vychází z charakteristiky sovětských zákonů jako výrazu zájmů pracujících a vyzývá, aby tyto zákony byly ze všech sil plněny. Podstatu usnesení spatřoval v tom, že dělnicko-rolnická moc „bude přísně trestat... narušitele svých zákonů, které byly vydány pro blaho dělného lidu“ a že „požaduje, aby její zákony byly respektovány za všech okolností“.¹⁹⁾

V. I. Lenin usiloval o přísné dodržování socialistické zákonnosti i v těžkých letech občanské války a zahraniční intervence. Tak roku 1919 ve svém známém dopise dělníkům a rolníkům napsaném po vítězství nad Kolčakem vysvětloval význam zákonnosti v boji s třídním nepřítelem.²⁰⁾

S nástupem sovětského státu do epochy mírového rozvoje a se změnou podmínek a forem třídního boje vzrůstá úloha zákonnosti jako metody uskutečňování diktatury proletariátu. Současně se revoluční zákonnost stává předmětem nejživější diskuse nejen jako otázka praxe, ale i jako problém teoretický.

Fundamentální význam pro zpracování koncepce socialistické zákonnosti měly V. I. Leninem zformulované principy zákonnosti (jednotná zákonnost; přesné a účelné plnění zákona; získání mas pro boj proti porušování zákona; dynamičnost, nestrnulost zákonodárství; jednota zákonnosti a kultury) a jím objevená objektivní zákonitost upevňování zákonnosti v socialistickém státě. „Před námi stojí nyní úkol rozvinout občanský obrat — to vyžaduje nová ekonomická politika a k tomu je třeba větší revoluční zákonnosti,“ vyhlásil V. I. Lenin na IX. všeruském sjezdu sovětů. „Pochopitelně, že kdybychom vytyčili tento úkol jako hlavní v podmínkách ozbrojeného útoku, když se snažili zardousit sovětskou moc, byli bychom pedanty, hráli bychom si na revoluci, ale revoluci bychom nedělali. Čím více se dostáváme do podmínek, které jsou podmínkami trvalé a pevné moci, čím déle pokračuje rozvoj občanského obratu, tím naléhavěji je nutno vytyčit závazné heslo nastolení větší revoluční zákonnosti...“²¹⁾

Usnesení X. sjezdu RKS(b) o nahrazení rozpisu dodávek (prodrazvorstky) naturální daní zahájilo rozvíjení vztahů mezi městem a vesnicí založených na zbožní směně. V souvislosti s růstem vyhraněnosti nové ekonomické politiky začínaly se množit novinové a později i časopisecké články, jejichž tématem byla zákonnost. Diskuse o úloze zákonnosti při

sobr. soč., sv. 51, str. 45; dále viz tentýž: Pismo V. D. Bronč-Brujeviču, 17. děkabrya 1918 g. Tamtéž, sv. 50, str. 217.

¹⁹⁾ Ispolňajťe zakony Sovětskoj Respubliky! Moskva—Petrohrad 1919, str. 11.

²⁰⁾ Viz Lenin, V. I.: Pismo k rabočim a kresťjanam po povodu pobědy nad Kolčakom. Poln. sobr. soč., sv. 39, str. 155.

²¹⁾ Lenin, V. I.: O vnutrjenněj i vnešněj politike respubliky (IX Vsjerossijskij sjezd Sovětov). Poln. sobr. soč., sv. 44, str. 328—329.

realizaci nové ekonomické politiky byla započata statí A. Prigradova—Kudrina v Izvestijích, která se nazývala „O socialistické zákonnosti“. Autor ostře odsuzoval případy, kdy se místní sověty nepodřídily dekretům vyšších orgánů sovětského státu nebo rozsudkům a rozhodnutím lidových soudů, kdy docházelo k nahrazování dekretů administrativními příkazy. Otázka upevňování zákonnosti v činnosti místních sovětů byla v tehdejších podmínkách nanejvýš ožehavá a pozornost tisku k ní byla nesporně užitečná; A. Prigradov-Kudrin měl naprostou pravdu, když požadoval „podřízení zákonu a jeho důsledné plnění, závaznost zákona jak pro všechny, tak především pro všechny představitele moci“.²²⁾ Jinou věcí bylo, že teoretické zdůvodnění této nutnosti v jeho člancích bylo do jisté míry poplatno jeho idejím sociální hodnoty zákonnosti jako takové. „V základě právního řádu,“ psal A. Prigradov-Kudrin, „má ležet přísná zákonnost, to jest naprostá shoda jednání všech orgánů moci s existujícím zákonodárstvím, která zajišťuje normální běh života jakékoliv pospolitosti a vštěpuje do vědomí každého občana úctu k zákonu“.²³⁾ Podobnou argumentaci nacházíme i ve statí „Naturální daň“, v níž za „normální život země“ je považován „pouze takový stav, kdy autorita právního řádu je upevňována nevyhnutelným uplatněním sankcí proti každému případu jeho narušení“.²⁴⁾

O několik měsíců později se v tisku objevuje celá série statí, jejichž autoři — přední straničtí a sověšší činitelé i řadoví pracovníci justičních orgánů — se zabývali jak praktickými, tak i teoretickými otázkami revoluční zákonnosti. Takovýchto článků bylo jen v Pravdě a v Izvestijích v květnu až srpnu 1921 opublikováno více než dvacet. Naprostá většina autorů se zasazovala za zavedení režimu přísné zákonnosti v sovětském státu; jejich argumentace byla ovšem diferencovaná. Tak N. V. Krylenko (ve velmi úzkém zaměření na soudnictví) řešil otázku kvalitativní specifiky revoluční zákonnosti. Téma revoluční zákonnosti rozebíral jako téma „o možnosti nastolit v období revoluce přísně vymezené a neporušitelné normy, na základě kterých by byla proti nepřátelům daného společenského zřízení vedena represe jako opatření boje a obrany státu, který toto společenské zřízení ochraňuje; přitom by bylo zaručeno minimum omylů a dáno maximum garancí jednotlivým osobnostem“.²⁵⁾

Jakmile se začíná upevňovat vědomí, že revoluční zákonnost je jedinou možnou metodou uskutečňování socialistické státní moci, v literatuře se stále častěji vyskytují pokusy objasnit změny, které v institutu zákonnosti vyvolala socialistická revoluce. Zpočátku se zdálo, že cestou k tomu je výzkum vlastností a kvalitativních rysů norem sovětského práva. A. G.

²²⁾ Prigradov (Kudrin), A.: O sobljuděni zakonnosti. Izvěstija, 1921, 15 fevr.

²³⁾ Tamtéž.

²⁴⁾ Prigradov (Kudrin), A.: Naturalnyj nalog. Izvěstija, 1921, 20 marta.

²⁵⁾ Krylenko, N.: Na staruju temu. Izvěstija, 1921, 20 maja.

Gojchbarg považoval za rozlišovací znak sovětského občanského práva přinucení.²⁶⁾ Jemu odporoval S. B. Členov, který správně tvrdil, že rozdíl mezi revoluční zákonností a zákonností buržoazní není ve formálních vlastnostech norem sovětského práva, ale v jejich třídní podstatě. S. B. Členov odmítal protikladnost pojmů „revoluce“ a „zákonnost“, neboť socialistická revoluce zahrnuje dlouhé období výstavby, v jehož určitých etapách se zachovává „zbožní hospodářství“.²⁷⁾ Předpoklad, že existence soukromozbožních vztahů je předpokladem ustavení revoluční zákonnosti v socialistickém státě měl za následek chybný závěr, že hlavním principem válečného komunismu byla účelovost a že revoluční zákonnost vznikla až teprve s přechodem k nové ekonomické politice. V. N. Sarabjanov jako jeden z prvních radil, aby institut zákonnosti byl zkoumán nejenom v souvislosti s novou ekonomickou politikou, ale i se společností diktatury proletariátu. Avšak přezíravý vztah k normám sovětského práva a nedocenění možnosti normativněprávní úpravy materiálních společenských vztahů nejenom jemu samotnému zabránily uskutečnit tento úmysl, ale vůbec stimulovaly faktické odmítání institutu zákonnosti v socialistickém státě. Úlohu zákonodárce spatřoval V. N. Sarabjanov v tom, aby se „ani ne tak staral o dispozitivní normy práva, jako spíše aby přezkoumal, změnil a zrušil normy válečného období“ a aby nedovolil torpédovat novou ekonomickou politiku „ve jménu zákona“.²⁸⁾

Rozhodující vliv na teoretické zpracování problému revoluční zákonnosti měla usnesení XI. všeruské konference RKS(b), na níž byl potvrzen politický kurs strany na všestranné upevnění zákonnosti. Konference označila za úkol dne „zavedení přísné revoluční zákonnosti do všech oblastí života“.²⁹⁾ Usnesením stranické konference byl ukončen spor o to, je-li či není-li potřebný institut zákonnosti v socialistickém státě. Po konferenci zdůrazňovali nutnost zákonnosti ve svých veřejných projevech M. I. Kalinin a D. I. Kurskij.³⁰⁾ V tomto období se objevují stati, které pojednávají o ochraně práv osobnosti a o revoluční zákonnosti jako o jedné ze stránek třídního boje.

V souvislosti s dosaženými úspěchy při nastolování režimu přísné zákonnosti v zemi nabyl mimořádného významu pro praxi i teorii aspekt otázky revoluční zákonnosti, týkající se její třídní povahy a kvalitativní specifičnosti. První seriózní rozbor těchto hledisek problému revoluční

²⁶⁾ Gojchbarg, A.: Bazis i nadstrojka. Izvěstija, 1921, 4 avg.

²⁷⁾ Členov, S.: Ekonomičeskaja politika i revoljucionnaja zakonnosť. Narodnoje chozjajstvo, 1921, č. 8–9, str. 24.

²⁸⁾ Sarabjanov, V.: Diktatura proletariata, pravo i revoljucionnaja zakonnosť. Narodnoje chozjajstvo, 1921, č. 8–9, str. 34.

²⁹⁾ KPSS v rezoljucijach i rešenijach sjezdov, konferencij i plenumov CK, sv. 2, Moskva 1970, str. 306.

³⁰⁾ Matěrialy Narodnogo komissariata justicii. Vyp. 16–17. Moskva 1922, str. 9, 94–95.

zákonnosti nacházíme u P. I. Stučky a Ja. N. Branděnburského. P. I. Stučka ironizoval nezdůvodněnou domněnku V. N. Sarabjanova, podle níž právo a zákonost invertují ve svůj protiklad a nezákonnost se přemění v zákonost, jestliže se prý přidá slovíčko „revoluční“; přitom objasnil, že smyslem revoluční zákonosti je „čestně, tj. podle revolučního svědomí plnit zákony, a to bez ohledu na cokoliv“.³¹⁾ Ja. N. Branděnburskij konstatoval, že obsah pojmu revoluční zákonost není vyčerpán požadavkem, aby „každé jednání představitele moci bylo založeno na nějakém zákoněm podkladu“, ale že zahrnuje i zabezpečení práv osobnosti. Když ukazuje na příčiny nastolení přísné zákonosti, vedle nutnosti upevnit výsledky Říjnové revoluce a zajistit hospodářskou obrodu uvádí i to, že diktatura proletariátu je státní organizací a že „v rámci této státní organizace musí být zajištěna zákonost“.³²⁾ Úsilí o podrobnější rozbor tohoto aspektu marxistickou právní frontou bylo vyvoláno potřebou reagovat na vystoupení starých profesorů sdružených kolem časopisu „Pravo i žizň“, který začal vycházet roku 1922. Tato skupina vyhlásila podporu stranic-kému kursu na všestranné upevnění režimu revoluční zákonosti, avšak tuto zákonost chápala jako obrodu buržoazní zákonosti a jejích tradičních formálně právních záruk; proklamovala zákonost jako „zákonost společenského života... nezávislejší na ekonomických formách a politických podmínkách... existence“.³³⁾ Tento pokus o zaměnění revoluční zákonosti jakousi všeobecnou zákoností narazil na energický odpor. Ja. N. Branděnburskij, když komentoval A. N. Trajninem vyjádřené obavy z možného spojování slov „revoluční“ a „zákonost“, napsal v té době nejúplnější charakteristiku revoluční zákonosti jak z hlediska její třídní podstaty („slouží ochraně zájmů dělnícko-rolnického státu a potřeb pracujících“), tak i vzhledem k její tvůrčí úloze v revolučním procesu (za vůdčí princip považuje nikoliv mrtvou literu zákona, ale jeho skutečný revoluční smysl; revoluční zákonost „nevylučuje revoluční účelnost, má se s ní vzájemně doplňovat“) i vzhledem ke specifice její realizace (vidí ji v menší spoutanosti ustálenými normami, než jakou vykazuje „obyčejná zákonost“; v možnosti volnějšího hodnocení zájmů v konfliktních situacích).³⁴⁾

Až do roku 1922 zůstával stranou zájmu sovětské právnické literatury problém vztahu zákonosti a diktatury. O významu, který komunistická strana přikládala této otázce, lze soudit podle „Tezí pro agitátory k pátému výročí Říjnové revoluce“, které byly vypracovány agitačně-propagačním oddělením ÚV RKS(b). Zde je rozváděna myšlenka, že revoluční zákonost

³¹⁾ Stučka, P.: Revoljucionnaja zakonnosť? Izvěstija, 1922, 25. marta.

³²⁾ Branděnburskij, Ja.: Revoljucionnaja zakonnosť, prokuratura i advokatura. Sovětskoje pravo, 1922, č. 2, str. 3–4.

³³⁾ Naši zadači. Pravo i žizň, 1922, č. 1, str. 3.

³⁴⁾ Branděnburskij, Ja.: Prosto zakonnosť ili revoljucionnaja zakonnosť? Ježeněděl'nik sovětskoj justicii, 1922, č. 31–32, str. 1–2.

jako metoda jednání nemůže být stavěna do protikladu vůči diktatuře proletariátu, která mění metody své činnosti v závislosti na měnící se situaci.³⁵⁾ Řádný rozbor tohoto problému poprvé provedl P. I. Stučka. Odvolává se na leninské ideje o vztahu diktatury a zákonnosti, P. I. Stučka charakterizoval revoluční zákonnost jako jednu z metod realizace diktatury proletariátu. „Soudruh Lenin vysvětluje, že diktatura vůbec je politická moc neomezená jakýmikoliv zákony, tj. jakýmikoliv zákony vydanými mocí, která je cizí této diktatuře. To ovšem nevylučuje používání zákonů, vydaných samotnou touto diktaturou, neboť na ní záleží, považuje-li za účelnější jednat prostřednictvím jednotlivých zvláštních opatření anebo jednat organizovaně, tj. cestou všeobecných norem, obecných dekretů, tj. zákonů. Diktatura může fungovat mimořádnými prostředky (např. Čeka), anebo prostředky obvyklými (revoluční zákonnost).“³⁶⁾ Nejdůležitějším charakteristickým znakem revoluční zákonnosti je skutečnost, že jejím právním základem jsou zákony nové třídy. Tato Stučkova teze byla pak rozvinuta v knize „Učení o státě a o ústavě RSFSR“. P. I. Stučka vyzýval, aby se k rozboru obsahu pojmu „zákonost“ přistupovalo z revolučně-třídních pozic. Tento požadavek zdůvodňoval tím, že zákonost sama o sobě „je pouze organizovaný způsob řízení státu“, že „zákon a zákonost samy o sobě jsou pouze formou, jejíž obsah je závislý na tom, která třída je u moci a či třídní právo tento stát ochraňuje a uskutečňuje.“³⁷⁾

Lze tedy konstatovat, že koncem roku 1922 byly již dosaženy zřetelné úspěchy ve formování koncepce socialistické zákonnosti. Mezi ně především patří objasnění třídní podstaty Říjnem zrozené zákonnosti a její úlohy při realizaci diktatury proletariátu a dále úzké vazby mezi revoluční zákoností a sovětským zákonodárstvím.

Po vzniku Svazu sovětských socialistických republik a po přijetí prvních všesvazových zákonodárných aktů stává se aktuálním úkolem zajištění jednotné zákonnosti ve všesvazovém měřítku. V referátu M. I. Kalinina na III. všesvazovém sjezdu sovětů byla za důležitý předpoklad upevnění revoluční zákonnosti označena „součinnost širokých vrstev obyvatelstva Svazu“.³⁸⁾ V souvislosti se schválením ústavy RSFSR z roku 1924 N. V. Krylenko a P. I. Stučka vytyčili problém vzájemného vztahu běžné a ústavní zákonnosti. Všeobecnou pozornost vůči tématu zákonnosti vyvolal dopis V. I. Lenina „O »dvojím« podřízení a zákonnosti“, který byl uveřejněn v Pravdě dne 23. dubna 1925, a směrnice XIV. všesvazové konference RKS(b). Na této konferenci přednesl A. A. Solc referát „O re-

³⁵⁾ Izvěstija, 1922, 7 okt.

³⁶⁾ Stučka, P.: Diktatura proletariata i sovětskaja feděracija. Vlast Sovětov, 1922, č. 10, str. 5.

³⁷⁾ Stučka, P.: Učenie o gosudarstve i o Konstitucii RSFSR. 2. vyd., Moskva 1923, str. 296.

³⁸⁾ Rabočij sud, 1925, č. 17–18, str. 727.

voluční zákonnosti“, v němž bylo upevnění revoluční zákonnosti hodnoceno jako předpoklad definitivního upevnění sovětské moci. Tato teze byla vtělena i do rezoluce konference. Konference uložila Ústřednímu výboru a Ústřední kontrolní komisi vypracovat nezbytné organizační opatření k upevnění revoluční zákonnosti. V duchu této rezoluce začaly stranické organizace věnovat více pozornosti práci justičních orgánů. V důsledku toho — jak se konstatuje ve zprávě informačního oddělení ÚV RKS(b) — byly dosaženy významné úspěchy při upevňování režimu zákonnosti v celé zemi.³⁹⁾

Po III. všesvazovém sjezdu sovětů byla sestavena komise ÚKK VKS(b) a ÚVV SSSR k výzkumu stavu revoluční zákonnosti; v jejím čele stál A. A. Solc, mezi členy byli N. V. Krylenko a P. I. Stučka. Komise vydávala praktická doporučení k upevnění revoluční zákonnosti, ve své činnosti se však zabývala i řadou teoretických otázek. Pracovním východiskem komise byly teze A. A. Solce a N. V. Krylenka. Oba autoři považovali za nutné zvýšit autoritu orgánů prokuratury, rozcházeli se však v představách o opatřeních, která by k tomu měla být uplatněna. A. A. Solc navrhoval zřídit všesvazovou prokuraturu. Zdůvodňoval to tím, že „principy zákona a zákonnosti mají být v SSSR vcelku jednotné a prosazování a ochrana zákonnosti mají být vedeny z jednotného řídicího centra“.⁴⁰⁾ Současně však cestu k zvýšení autority orgánů prokuratury a efektivnosti jejich činnosti spatřoval v zapojení těchto orgánů do kontrolních komisí strany a dále ve zrušení prokurátorského dozoru nad zákonností v soudnictví a v zintenzívnění prokurátorského dozoru nad činností „administrátorů“.⁴¹⁾ Tyto návrhy přímo vyplývaly z chápání podstaty revoluční zákonnosti, jako „...nastolení takového řádu, který všemu obyvatelstvu dává možnost bez překážek využívat poskytnutá práva, kdy tato poskytnutá práva jsou chráněna mocí a nikoliv porušována jednotlivými jejími činiteli“; jako „nastolení takového řádu řízení, který je důsledně založen na zákonech země, řádu, kde není místa ani pro svévolné zákonodárství jednotlivých představitelů moci (zejména pro ukládání daní), ani pro zvoli, ani pro despotismus“; jako „zesílení boje proti administrativní zvlůli, proti rozkrádání, nešetrnosti, licoměrnosti a proti všemožným případům zneužívání úřední pravomoci. S tím souvisí i zvláštní pozornost otázkám represivní politiky...“.⁴²⁾

N. V. Krylenko ve svých tezích hájil leninskou ideu a organizaci prokuratury nezávislé na místních vlivech a přísně centralizované. Svůj nesouhlas s návrhem na spojení prokuratury se stranickými kontrolními

³⁹⁾ CPA IML, f. 17, op. 69, d. 186, l. 66—67.

⁴⁰⁾ Tamtéž, f. 17, op. 68, d. 562, l. 106.

⁴¹⁾ Tamtéž, l. 102—104.

⁴²⁾ Tamtéž, op. 69, d. 186, l. 101.

komisemi zdůvodnil takto: „Zkušenosti s kontrolními komisemi ukazují, že pro ně stojí otázky účelnosti výše než otázky formálního dozoru; na úrovni místních orgánů to vede k nadřazenosti takzvané „revoluční účelnosti“ ... nad formálním zákonem.“⁴³⁾

Komise v zásadě přijala stanoviska A. A. Solce. Doporučila mj. tato opatření k upevnění revoluční zákonnosti: zřízení všesvazové prokuratury organicky spjaté s ÚKK; zvýšení úlohy nejvyšších soudů v oblasti soudního dozoru; soustředění aktivity prokuratury na obecný dozor nad činností „agentů moci“; rozšíření praxe výjezdních zasedání soudů a urychlení projednávání věcí soudy.⁴⁴⁾

V létě roku 1926 projednalo Organizační byro ÚV VKS(b) plnění stranických směrnic o upevňování revoluční zákonnosti.⁴⁵⁾ K dalšímu plnění tohoto úkolu ustavil ÚV VKS(b) komisi pro otázky uskutečňování stranických směrnic ve věci revoluční zákonnosti. Předsedou této komise byl jmenován A. A. Solc, členy N. V. Krylenko, D. I. Kurskij, P. I. Stučka a další. Na prvním zasedání komise byla zřízena subkomise pod vedením D. I. Kurského. Ten napsal a dal všem členům subkomise rozeslat přípravný materiál, po jehož obdržení a prostudování zaslal P. I. Stučka D. I. Kurskému dne 22. listopadu 1926 své připomínky ve formě tezí. Mají i teoreticky zajímavý obsah. „Domnívám se,“ píše P. I. Stučka, „že jestliže vážně hovoříme o zavedení zákonnosti, musíme se nejprve zamyslet nad samotným zákonem, nad jeho zjednodušením, nad jeho koordinovaností, popularizací, nad tím, jak oddělit čistě technická pravidla a instrukce ... od každodenních a nejobecnějších pravidel.“ Kromě praktických opatření (zjednodušení formy zákonů, zapojení obyvatelstva do boje za zákonnost atd.) navrhoval P. I. Stučka šířeji využívat možností vědy (uskutečnit dotazníkový průzkum „nezákonností“ a boje proti nim).⁴⁶⁾

Ve druhé polovině dvacátých let byla pozornost vědců i praktiků soustředěna k problematice vztahu revoluční zákonnosti a revoluční účelnosti, i když pokračovalo zpracovávání i takových aspektů koncepce socialistické zákonnosti, jako je obsah pojmu zákonnost, leninské principy, předpoklady a záruky zákonnosti. Impulsem k obnovení diskuse o vzájemném vztahu zákonnosti a účelovosti, která poněkud utichla po roce 1921, se stal referát A. A. Solce „O revoluční zákonnosti“ na gubernské poradě advokátů, prokuratury a soudů, který byl uveřejněn v Pravdě a v Izvestijích dne 24. listopadu 1925. Referent kladl hlavní důraz na nevázanost orgánů aplikujících právo právními normami a na vychvalování principu

⁴³⁾ Tamtéž, f. 17, op. 68, d. 562, l. 99.

⁴⁴⁾ Tamtéž, op. 69, d. 186, l. 114.

⁴⁵⁾ Plan raboty Orgjuro CK na mart—avgust 1926 g. Izvěstija CK VKS(b), 1926, č. 10—11, str. 2; Plan raboty Politbjuro CK i Plenuma CK na 1926 g. Tamtéž, č. 15, str. 6.

⁴⁶⁾ Tamtéž, f. 153, op. 1, d. 48, l. 1—2.

účelovosti v jejich činnosti. Jak se dále ukázalo, s výjimkou K. A. Archipova a Je. G. Širvindta sovětsští právní vědci s A. A. Solcem nesouhlasili. Dne 8. prosince Pravda i Izvestija umístily rozsáhlou odezvu N. V. Krylenka, nazvanou „O filosofických vystoupeních s. Solce na téma o „revoluční zákonnosti“, o „starém“ a „novém“ právu a o jeho praktických návrzích v těchto otázkách.“ Krylenkova stať groteskní formou odhalovala teoretickou a logickou neudržitelnost „doktríny“ A. A. Solce a její nesoulad s leninským pojetím zákonnosti.

Označením pozice A. A. Solce za vědecky neudržitelnou diskuse o vzájemném vztahu principů zákonnosti a účelovosti neskončila. Proces aplikace právních norem byl v této době ještě málo zvládnut a problémy kritérií, jimiž se je nutno řídit při uplatňování práva, při konkretizaci norem v procesu jejich aplikace a při stanovení mezí této konkretizace se často ztrácely ze zřetele v diskusích o účelnosti. Přestože již byl uveřejněn dopis V. I. Lenina „O »dvoji« podřízenosti a zákonitosti“, A. A. Solc i jeho první kritikové stavěli účelovost do protikladu k zákonnosti. V článcích V. P. Antonova-Saratovského, P. A. Lebeděva a V. I. Jachontova byla kritika názorů A. A. Solce spojena s pokusy o nové řešení problematiky vzájemného vztahu revoluční zákonnosti a revoluční účelovosti. V. K. Ďablo se neomezil na uznání faktu, že sovětské zákonodárství je prodchnuto zásadou účelnosti, a vytyčil otázku o úloze účelovosti při aplikaci právních norem; navrhoval doplnit definici revoluční zákonnosti odpovědí na otázku, „jak mají být aplikovány zákony a zda je možné na podkladě zákona v jistých rámcích měnit a doplňovat zákony v procesu jejich realizace“.⁴⁷⁾ Domníval se, že revoluční účelovost hraje ohromnou úlohu při aplikaci právních norem, zejména při jejich výkladu, a že dokonce může omezit účinnost zákona – ovšemže jenom v případech předpokládaných samotným zákonem.

Diskuse o revoluční zákonnosti vyvrcholila na dané etapě vědeckého vývoje jednáním XV. sjezdu VKS(b) a červencového pléna ÚV VKS(b) roku 1928. Ve zprávě ÚKK-DRI XV. sjezdu VKS(b), kterou přednesl G. K. Ordžonikidze, se zdůrazňoval úkol dělnicko-rolnické inspekce „nekompromisně dohlížet na přesné uskutečňování usnesení vlády a strany“.⁴⁸⁾ V diskusi k tomuto referátu se kladl hlavní důraz na plnění sovětských zákonů (Jakovlev Ja. A., Krylenko V. N.).⁴⁹⁾ Otázka vzájemného vztahu principů zákonnosti a účelovosti byla diskutována v souvislosti s kritikou případů formalismu a pedanství v práci soudů a byla v zásadě

⁴⁷⁾ Ďablo, V.: Buržoaznaja zakonnost', sovětskaja zakonnost' i revoljucionnaja celesoobraznost'. Sovětskoje pravo, 1926, č. 6, str. 23.

⁴⁸⁾ Pjatnadcatyj sjezd VKS/b. StěnoGRAfičeskij otčet. Díl I., Moskva 1962, str. 463; viz též str. 451–452, 613.

⁴⁹⁾ Viz tamtéž, str. 567–569, 577–579.

řešena v duchu organického spojování těchto principů v činnosti sovětského státního aparátu. V této souvislosti je charakteristické prohlášení N. M. Jansona, který hned po sjezdu vystřídal D. I. Kurského ve funkci lidového komisaře spravedlnosti RSFSR. „...naše zákonnost musí být budována tak, aby byla bezprostředně a v první řadě spjata s požadavky života, s životní účelností.“⁵⁰⁾ Podobné myšlenky obsahovalo i vystoupení M. F. Škirjatova. Ani A. A. Solc nevystoupil s obhajobou účelovosti.⁵¹⁾

Kurs na další upevňování revoluční zákonnosti vyhlásil XV. sjezd VKS(b) v rezoluci „O práci ÚKK-DRI“. „Ještě s větší silou, jak to odpovídá opakovaným pokynům Lenina i leninské strany, prověřovat, jak jsou plněny sovětské zákony, zajistit za pomoci dělníků a rolníků masový dohled na uvádění do života všech důležitějších opatření vlády a nastolit nejprísnejší odpovědnost osob a orgánů, které nesou vinu za průtahy a neplnění zákonů vlády.“⁵²⁾

V této době, kdy v sovětské právní literatuře už byl všestranně osvětlen obsah pojmu „revoluční zákonnost“, začínají se objevovat první více-méně rozvinuté definice tohoto pojmu. N. V. Krylenko definoval revoluční zákonnost jako „požadavek plnění a rozumného uvádění do života revolučních zákonů, to jest zákonů stanovených revolucí, veškerou společností vcelku a každým jednotlivým občanem“.⁵³⁾ Ještě důkladněji z hlediska postižení funkcionální stránky institutu zákonnosti pracoval svou definicí S. N. Orlovskij. Pod pojmem „revoluční zákonnost“ rozuměl „respektování zákonů dělnicko-rolnické vlády orgány moci, občany Svazu SSR a ostatními osobami žijícími na jeho území, nejprísnejší soulad všech nařízení a příkazů vydávaných mocenskými orgány se zákony, zajišťování práv obyvatelstva a zejména pracujících, aplikací zákona — s cílem udržení svazku dělnické třídy s rolnictvem a upevnění dělnického státu“.⁵⁴⁾

Plodem vědeckého zpracování kategorie revoluční zákonnosti ve dvacátých letech bylo, že v právní vědě byl upevněn názor o revoluční tvůrčí úloze zákonnosti zrozené Říjnem a že byly poznány specifické vlastnosti a zákonitosti jejího fungování. Koncepce socialistické zákonnosti se stala trvalou součástí sovětské vědecké obecné teorie práva.

Koncem dvacátých a začátkem třicátých let, kdy v důsledku masového kolchozního hnutí a přechodu k „rozvinuté ofenzivě socialismu“⁵⁵⁾ se usku-

⁵⁰⁾ Tamtéž, str. 527.

⁵¹⁾ Tamtéž, str. 592–593, 601–606.

⁵²⁾ Tamtéž, díl II, str. 1437.

⁵³⁾ Krylenko, N.: Čto takoje revoljucionnaja zakonnosť. Moskva–Leningrad 1927, str. 29.

⁵⁴⁾ Orlovskij, C. N.: Revoljucionnaja zakonnosť v periody voennogo kommunizma i NEPa. Věstnik Věrchovnogo Suda SSSR i Prokuratury Věrchsuda SSSR, 1927, č. 2, str. 27.

⁵⁵⁾ KPSS v rezoljucijach i rešenijach sjezdov, konferencij i plenumov CK, díl 4. Moskva 1970, str. 418.

tečnily hluboké, co do své podstaty revoluční změny v životě společnosti, otázky revoluční zákonnosti vystoupily opět do popředí pozornosti právních vědců i praktických právníků.

Určité zaostávání zákonodárství za politikou v počátečním období rozmachu masové kolektivizace zemědělství vyvolalo pochybnosti o možnostech využívání právních forem k vytlačování soukromovlastnických výrobních vztahů na vesnici. Vzniklá diskuse se zpočátku zaměřila na roli zákonnosti v okamžicích rozhodujících přeměn společenských vztahů. K této otázce se vyhranila tři nesmiřitelná stanoviska: první znamenalo návrat k názoru o určující roli principu účelovosti vůči principu zákonnosti; druhé znamenalo dogmatické chápání zákonnosti, požadovalo přísné zachovávání litery zákona; třetí hledisko zastávalo dialektický přístup k otázce zákonnosti jako realizaci právních norem s přihlédnutím ke konkrétním okolnostem a k politice komunistické strany v těchto podmínkách.

Diskuse byla zahájena na stránkách časopisu „Ježenědělnik sovětskoj justicii“. Ve stati N. Němcova, zveřejněné v prosinci 1929, která se nazývala „Revoluční zákonnost a práce soudu v období rekonstrukce“ se otevřeně vyslovovala pochybnost o úloze materiálních a procesních norem sovětského práva jako vůdčího principu v činnosti státních orgánů a jednotlivých představitelů sovětské moci. Autor se domníval, že změny v ekonomice a ideologii jednotlivých sociálních vrstev, k nimž dochází v procesu kolektivizace zemědělství, vyvolávají i změny metod a prostředků právní regulace. Avšak provedení změn v zákonodárství vyžaduje času a sovětský zákon se může stát brzdou v práci státního aparátu. Jako prostředek k odvrácení tohoto nebezpečí připomněl autor stati právo operativních pracovníků nepřihlížet „k formálně platným, avšak v podstatě přežitým a zastaralým normám zákona“.⁵⁶⁾ Tento návrh byl jen jinými slovy vyjádřená idea A. A. Solce, která byla svého času jednohlasně odmítnuta sovětskou právní vědou i praxí. Na podstatě věci nic neměnila výhrada N. Němcova, že místní pracovníci jsou si povinni jasně a odpovědně uvědomit, „v čem vlastně je formální zákon přežilý a proč jeho aplikace v daném konkrétním případě neodpovídá změnivší se společensko-ekonomické situaci“ a že musí nést odpovědnost za své jednání.⁵⁷⁾

Ze všech autorů statí, které pak byly uveřejněny v dalších číslech časopisu pod společným titulem „Posuzujeme stať soudruha Němcova“, pouze Ja. Koroljev⁵⁸⁾ v plném rozsahu a M. Rivkin⁵⁹⁾ částečně (ve vztahu k materiálním normám práva) podporovali tezi o rozhodujícím významu

⁵⁶⁾ Ježenědělnik sovětskoj justicii, 1929, str. 1101.

⁵⁷⁾ Tamtéž.

⁵⁸⁾ Koroljev, Ja.: Revoljucionnaja zakonnost' i rabota suda v rekonstruktivnyj period. Sovětskaja justicija, 1930, č. 1, str. 3–4.

⁵⁹⁾ Rivkin, M.: O revoljucionnoj zakonnosti i procesualnych normach. Sovětskaja justicija, 1930, č. 2, str. 13–15.

účelovosti při aplikaci právních norem. Většina účastníků diskuse se vyslovila pro odstraňování nesouladu mezi zastaralými zákony a novými potřebami společenského vývoje cestou správného vysvětlování a používání právních norem v zájmu socialistické výstavby (Michajlovskij⁶⁰), včasným prováděním změn v zastaralých zákonech (N. Chorev⁶¹) nebo přechodem k novému typu zákona, který by byl „současně politickou směrnicí i právní úpravou základních, rozhodujících prvků příslušných společenských vztahů“; staré zákony by byly vykládány podle závazných směrnic a pod kontrolou Nejvyššího soudu a prokuratury republiky (M. S. Strogovič⁶²). Nicméně však redakce žurnálu „Sovětskaja justicija“ v závěrečném hodnocení diskuse přijala za své stanovisko N. Němcova a podporovala jeho základní ideu, že v období rozmachu revolučního nadšení mas se operativní pracovníci mají řídit nikoliv zastaralými normami sovětského práva, ale „revoluční účelovostí prožívaného období“.⁶³)

Rázná odpověď N. Němcovu a jeho stoupencům byla dána statí Z. Zarova „Za revoluční zákonnost“, kterou zveřejnil časopis „Sovětskoje strojitělstvo“. Z. Zarov varoval redakci časopisu „Sovětskaja justicija“ před podporováním „škodlivých konstrukcí N. Němcova a konstatoval, že revoluční zákonnost si uchovává svůj význam i v období rekonstrukce; vnášeli-li toto období do institutu zákonnosti něco nového, „pak toto nové se především vztahuje k obsahu zákona, který by měl včas a beze zbytku reagovat na rychle se rozvíjející procesy ve všech oblastech socialistické výstavby.“⁶⁴)

Stejné otázky, ovšem z mnohem užšího hlediska (šlo o respektování norem procesního práva v činnosti soudu, a to na příkladu vzájemných vztahů Nejvyššího soudu SSSR a Nejvyššího soudu RSFSR), se posuzovaly na stránkách časopisu „Sovětskoje gosudarstvo i revoljucija prava“.

Překonávání likvidátorských nálad ve vztahu k revoluční zákonnosti i dalšímu teoretickému zpracovávání teorie revoluční zákonnosti napomáhaly nezřídka se vyskytující připomínky dokumentů komunistické strany o tom, že v podmínkách zostřeného třídního boje při likvidaci pozic kapitalismu v zemi strana nezrušila heslo revoluční zákonnosti. Na XVI. sjezdu VKS(b) N. V. Krylenko připomněl, že heslo revoluční zákonnosti má „stranickou podstatu“.⁶⁵) Sjezd uložil ÚKK-DRI „tvrdou každodenní

⁶⁰) Michajlovskij: O naplevatělskom otnošenii k zakonu. Sovětskaja justicija, 1930, č. 1, str. 1–2.

⁶¹) Chorev, N.: Kak chorošije strjempljenja inogda privodjat k něpravilnym praktičeským vyvodom. Sovětskaja justicija, 1930, č. 1, str. 4–6.

⁶²) Strogovič, M.: Revoljucionnaja zakonnosť i sud. Sovětskaja justicija, 1930, č. 2, str. 12.

⁶³) O socialističeskoj rekonstrukcii, revoljucionnoj zakonnosti i borbě na dva fronta. Sovětskaja justicija, 1930, č. 5, str. 2.

⁶⁴) Sovětskoje strojitělstvo, 1930, č. 9, str. 110–112.

⁶⁵) XVI sjezd VKS/b. Stěnografičeskij otčet. Moskva–Leningrad 1930, str. 351.

kontrolu plnění směrnic strany a vlády“.⁶⁶⁾ Tentýž požadavek se opakuje v rezoluci prosincového sjednoceného pléna ÚV a ÚKK VKS(b) z roku 1930 „O nových volbách do sovětů“.⁶⁷⁾

Nemalý vliv na upevnění dialekticko-materialistického pojetí zákonitosti v sovětské obecné teorii práva měly články a vystoupení P. I. Stučky. Začátkem roku 1930, když běžela na plné obrátky diskuse o tom, zda je možno v tehdejších podmínkách uskutečnit socialistickou přestavbu společenských vztahů v rámci zákonitosti, vystoupil P. I. Stučka se statí „Revoluce a revoluční zákonnost“. Existenci bezprostřední vazby mezi plněním hospodářsko-organizační funkce státu v procesu socialistické výstavby na jedné straně a mezi úspěšným fungováním institutu zákonitosti na straně druhé objasňoval P. I. Stučka tím, že v důsledku vzniku diktatury proletariátu revolucionizujícím faktorem se stala sama státní moc „a část státní moci se vlastně realizuje v zákoně, v možnosti organizovaně, na základě právního řádu působit na vývojový proces, především v třídním boji“.⁶⁸⁾ Poučení z krize revoluční zákonitosti spočívá podle P. I. Stučky v tom, že předpokladem úspěšného fungování tohoto institutu i pochopení jeho nutnosti je „opravdu revoluční“ zákon. Stejně jako M. S. Strogovič i P. I. Stučka předpokládal, že „nový revoluční zákon bude mít do značné míry direktivní charakter a současně stanoví »typy«, formy masových vztahů“.⁶⁹⁾

K otázce vzájemného vztahu revoluce a revoluční zákonitosti se P. I. Stučka vrací ve své řeči na plénu Nejvyššího soudu RSFSR. Přiznává, že „by bylo směšné hovořit o uplatňování přísné zákonitosti tam, kde vlna Říjnové revoluce dorazila až do posledních vesnic...“, prohlašuje, že objektivní tendence vývoje sovětské společnosti je nikoliv ve zřeknutí se zákonů a zákonitosti, ale v co nejpohotovějším rušení zastaralých zákonů. Současně P. I. Stučka připomněl, že revoluční zákon na rozdíl od zákona buržoazního stanoví, co bude dále, a revoluční zákonost předpokládá revoluční výklad zákona. „...Stejně jako dříve,“ prohlásil se vši rozhodností, „stojíme neochvějně na jasném stanovisku, že revoluční zákon je nepostradatelný a že s ním je třeba počítat. Může mít dokonce i nedostatky, ale přesto jej nelze jednoduše škrtnout a říci, že se na zákon neohlížím, že jej vůbec nepotřebuji. Je však nutno v každém jednotlivém případě klást otázku, co tento zákon dovoluje; jestliže se na daný případ nehodí a nic neřeší, je třeba uvažovat o zrušení nebo o pozměnění tohoto zákona, dokonce i o tom, že v dané konkrétní věci nebude použit. Revo-

⁶⁶⁾ KPSS v rezolucijach i rešenijach sjezdov, konferencij i plenumov CK, díl 4., str. 427–428.

⁶⁷⁾ Tamtéž, str. 509.

⁶⁸⁾ Sovětskoje gosudarstvo i revoljucija prava, 1930, č. 3, str. 17.

⁶⁹⁾ Tamtéž, str. 19.

luční zákonnost i revoluční zákon tedy budou existovat...“⁷⁰⁾ V závěru své řeči, když položil otázky „...jak to tedy bude v budoucnu s revoluční zákonností? Kam směřujeme? Směřem k jejímu oslabení nebo upevnění?“, P. I. Stučka lakonicky, avšak zcela vyčerpávajícím způsobem odpověděl: „Směřem k jejímu upevnění.“⁷¹⁾ Přitom uvedl dva úkoly, v zájmu jejichž úspěšného řešení je třeba zesílit boj za revoluční zákonnost: upevnění svazku dělnické třídy s chudým a středním rolnictvem a provádění NEPu v zákonem vymezeném rámci.

P. I. Stučka vytyčil otázku o komplexním charakteru problematiky revoluční zákonnosti. Ve své řeči na plénu Nejvyššího soudu RSFSR dne 26. července 1930, vycházející z leninských idejí o spjatosti zákonnosti a kultury spojoval úkol upevnění revoluční zákonnosti se zvyšováním kulturní úrovně lidu. „Revoluční zákonnost je současně i revoluční kulturnost...“⁷²⁾ Ve stati „K tříadvacátému výročí Října“ P. I. Stučka vysvětluje, že revoluční zákonnost v širokém smyslu slova zahrnuje zákonodárství i kodifikaci.⁷³⁾

Dne 25. června 1932 přijaly Ústřední výkonný výbor a Rada lidových komisařů SSSR usnesení „O revoluční zákonnosti“. V souvislosti s tím zaslal ÚV VKS(b) územním orgánům strany instrukci, v níž požaduje, aby všechny stranické organizace přijaly nejúčinnější opatření k plnému uvedení tohoto usnesení do života.⁷⁴⁾

Usnesení „O revoluční zákonnosti“ se stalo východiskem všestranného vědeckého zpracování otázky o úkolech revoluční zákonnosti v podmínkách dovršení výstavby základů socialismu v zemi. K úkolům tohoto druhu — soudíme-li podle obsahu usnesení — patřilo: upevnění diktatury proletariátu; ochrana práv a zájmů dělníků a pracujících rolnictva; ochrana základních principů kolchozní výstavby; boj proti třídním nepřátelům pracujících. V těsném sepjetí s těmito tezemi byla problematika úkolů revoluční zákonnosti osvětlována i v odborné právnické literatuře. Je. B. Pašukanis vystoupil proti omezování boje za zákonnost na oblast represí. Tento boj má zahrnovat taková opatření, jako je reglementace činnosti státních orgánů, vymezení jejich kompetence, struktury, vzájemných vztahů, odstranění nezodpovědnosti a také nastolení pořádku v zákonodárství a zkvalitnění zákonodárné techniky.⁷⁵⁾ V referátu N. V. Krylenka věnovaném desátému výročí ustavení sovětské prokuratury (byl přednesen dne

⁷⁰⁾ Rječ předsedatěle Věrchsuda RSFSR t. Stučka na Plenumě Věrchsuda RSFSR. Sovětskaja justicija, 1930, č. 7—8, str. 3—4, 6.

⁷¹⁾ Stučka, P.: Revoljucionnaja zakonnost'. Sovětskaja justicija, 1930, č. 10, str. 1.

⁷²⁾ Rječ t. Stučka na zasedanii Věrchovnogo suda 26. června 1930 g. Sovětskaja justicija, 1930, č. 24—25, str. 23.

⁷³⁾ Sovětskoje gosudarstvo i revoljucija prava, 1930, č. 10, str. 4.

⁷⁴⁾ Za ukreplenije revoljucionnoj zakonnosti. Moskva 1932, str. 1—4.

⁷⁵⁾ Pašukanis, Je.: Proletarskoje gosudarstvo i postrojenije besklassovogo obščestva. Moskva 1932, str. 38.

3. července 1932) jsou podrobně charakterizovány čtyři kategorie norem sovětského práva, které jsou hlavním objektem ochrany revoluční zákonnosti v podmínkách, kdy již byly položeny základy socialistické ekonomiky: normy chránící diktaturu proletariátu; normy „chránící zájmy a práva pracujícího člověka“; normy „regulující nové formy vzájemných vztahů socialistického sektoru v oblasti výroby a distribuce“; normy upravující vzájemné vztahy hospodářských organizací. Současně N. V. Krylenko varoval před jednostranným buržoazním výkladem revoluční zákonnosti „jako pouhého nástroje ochrany osobnosti proti celku.“⁷⁶⁾

Revoluční zákonnost co do třídní podstaty a úkolů byla od počátku své existence socialistickou. Vybudování socialistické ekonomiky a další rozšíření sociální základny institutu zákonnosti se odrazily v jeho názvu — v usnesení ÚVV a RLK SSSR ze dne 20. června 1933 „O zřízení prokuratury Svazu SSR“ byla zákonnost poprvé nazvána zákonností socialistickou.⁷⁷⁾ V roce 1936, v souvislosti s všelidovou diskusí o návrhu nové ústavy SSSR, Je. B. Pašukanis vytyčil problém ústavních záruk socialistické zákonnosti. V návrhu ústavy byly podle jeho názoru zakotveny tři takové garance: svrchovanost sovětského zákona, zřetelné vydělení a vymezení soudní funkce a přísně centralizovaný aparát prokuratury.⁷⁸⁾

Zatímco dvacátá léta vešla do dějin marxisticko-leninské vědy o obecné teorii práva jako léta formování koncepce socialistické zákonnosti, pak v první polovině třicátých let byla tato koncepce obohacena tezemi o úloze, úkolech a stránkách zákonnosti v podmínkách dovršení přechodného období a nástupu do epochy socialismu. Na novém historickém materiálu byla potvrzena objektivní nutnost existence zákonnosti jako metody realizace diktatury proletariátu.

Vědecký odkaz těchto let má veliký historiografický význam a současně je důležitou výchozí základnou pro další rozvoj teorie zákonnosti v podmínkách zralého socialismu, pro prohlubování našich představ o zákonnosti jako o složitém institutu, kterým je proniknuta právní a politická nadstavba socialistické společnosti a který působí v mnohotvárných vazbách a zprostředkovaných vztazích.

(Z ruštiny přeložil Dragutin Pelikán)

⁷⁶⁾ Krylenko, N.: *Borba za revoljucionnuju zakonnost na poroge vtoroj pjatiljetki. Sovětskoje gosudarstvo*, 1932, č. 5–6, str. 12–24.

⁷⁷⁾ SZ SSSR, 1933, č. 40, str. 239.

⁷⁸⁾ Pašukanis, Je.: *Stalinskaja Konstitucija i socialističeskaja zakonnost. Sovětskoje gosudarstvo*, 1936, č. 4, str. 24–25.

А. А. ПЛОТНИЕКС

**Социалистическая революция и законность.
Теоретический аспект.**

(Резюме)

Концепция социалистической законности как и общая теория социалистического права в целом разрабатывалась на конкретно-историческом материале советского права в самой тесной связи с политико-организационной и теоретической деятельностью Коммунистической партии, направленной на установление в Советском государстве прочного режима законности.

К моменту социалистической революции в России марксистско-ленинская теория законности была разработана преимущественно в аспектах экономической обусловленности, классовой сущности и роли законности с акцентом на критику буржуазной законности.

Опыт рабочего класса России по установлению законности нового типа с полным основанием может быть отнесен к тем чертам Октябрьской революции, которые сохраняют непреходящую международную значимость. Руководящая и направляющая роль в закладе основ социалистической законности и её теоретическом обосновании принадлежит В. И. Ленину. Трактующая революционную законность как принцип и метод осуществления диктатуры пролетариата, В. И. Ленин неоднократно возвращался к вопросу об укреплении законности и применительно к конкретной обстановке формулировал практические задачи в этой области.

В проектах первых законодательных актов Советской власти настойчиво повторялся призыв к соблюдению строжайшего, подлинного революционного порядка.

Термин „законность“ в 1917—начале 1918 гг. не употреблялся.

Актом огромного политического значения явилось Постановление о революционной законности, принятое Чрезвычайным VI Всероссийским съездом Советов.

В. И. Ленин неустанно заботился о строгом соблюдении законности в трудные годы гражданской войны и иностранной интервенции.

Со вступлением Советского государства в полосу мирного развития возрастает роль законности как метода осуществления диктатуры пролетариата.

Основополагающее значение для разработки концепции социалистической законности имели сформулированные В. И. Лениным принципы законности (единая законность; точное и целесообразное исполнение закона; привлечение масс к борьбе с нарушениями законности; динамичность законодательства; единство законности и культуры) и открытая им объективная закономерность укрепления законности в социалистическом государстве.

По мере того как новая экономическая политика приобретала все более четкие очертания, чаще начинали появляться газетные, а впоследствии и журнальные статьи на тему о законности.

Решающее влияние на теоретическую разработку проблемы революционной законности оказали решения XI Всероссийской конференции РКП (б), на которой был подтвержден политический курс партии на всемерное укрепление законности.

К концу 1922 г. имелись заметные успехи в разработке концепции социалистической законности. К ним следует отнести прежде всего раскрытие классовой сущности рожденной Октябрем законности и её роли в осуществлении диктатуры пролета-

риата, а также тесной связи между революционной законностью и советским законодательством.

После образования СССР и принятия первых общесоюзных законодательных актов актуальной задачей становится обесечение единой законности в общесоюзном масштабе.

Во второй половине 20-х гг. в центре внимания ученых и практиков была проблема соотношения революционной законности и революционной целесообразности.

Завершающим событием дискуссии о революционной законности на данном этапе развития науки была деятельность XV съезда ВКП (б). Вопрос о соотношении начал законности и целесообразности решался преимущественно в духе органического сочетания этих начал в деятельности советского государственного аппарата.

Итогом научной разработки категории революционной законности в 20-х гг. было утверждение в науке взгляда о революционно-творческой роли рожденной Октябрем законности, познание специфических свойств и закономерностей её функционирования.

В конце 20-х — в начале 30-х гг., когда в ходе массового колхозного движения и перехода к „развернутому социалистическому наступлению“ происходили глубокие, но своей сущности революционные изменения в общественной жизни, вопросы революционной законности вновь стали в центр внимания юристов-ученых и практиков. Дискуссия свелась к обсуждению вопроса о роли законности в моменты решительных преобразований общественных отношений.

Утверждению в советской науке общей теории права диалектико-материалистической точки зрения на законность в немалой степени способствовали статьи и выступления П. И. Стучки.

25 июня 1932 г. ЦИК и СНК СССР приняли постановление „О революционной законности“, которое положило начало всесторонней научной разработке вопроса о задачах революционной законности в условиях завершения строительства основ социализма в стране.

Если 20-ые гг. вошли в историю марксистско-ленинской науки общей теории права как годы формирования концепции социалистической законности, то в первой половине 30-х гг. эта концепция обогатилась выводами о роли, задачах и сторонах законности в условиях завершения переходного периода и вступления в период социализма. На новом историческом материале была подтверждена объективная необходимость существования законности как метода осуществления диктатуры пролетариата.